

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

**Збірник наукових праць
викладачів
Юридичного інституту**

*присвячений 20-річчю
створення Юридичного інституту*

м. Івано-Франківськ, 2012

**ПРИСТАШ Лідія
Тихонівна**

**кандидат юридичних
наук, доцент**

Політико-правовий статус Західної України в складі Польщі (1918-1939 рр.)

Важливе місце серед малодосліджених проблем щодо захисту інтересів окремих етнічних територій та національних меншин в будь-якій сучасній державі, в тому числі в Україні, посідає питання політико-правового статусу Західної України у складі Польщі у 1918-1939 роках.

Метою дослідження є виявити об'єктивні закономірності, на основі яких поглибити історико-правові знання щодо становища західноукраїнських територій у складі Польщі після Першої світової війни та статусу української національної меншини на території польської держави за міжнародними договорами.

Політична ситуація в Європі після Першої світової війни виявилась вкрай несприятливою для українського народу. Втрата українцями національної державності, поразка визвольних змагань, дали змогу сусіднім державам анексувати значну частину

українських земель. Цьому сприяли також суперечливі відносини між країнами, що виникли внаслідок розпаду багатонаціональних імперій. Українська національна держава, що так і не встигла сформуватися, опинилася під загрозою насильницької асиміляції, українські етнічні території потрапили під владу інших іноземних держав. Внутрішня роз'єднаність українського народу, відсутність самостійної цілісної держави стали причиною того, що долю українців вирішували чужоземні держави.

Особлива увага приділялась етнічним українським землям, які в історичній літературі одержали назву Західної України, що включили Східну Галичину, Західну Волинь, Полісся і Холмщину. Ці території попередньо були загарбані Російською та Австро-Угорською імперіями та певний час належали їм.

Створюючи ілюзію зацікавленості, країни Антанти досить тривалий час обговорювали питання про статус Східної Галичини в різноманітних комісіях, місіях і радах Паризької мирної конференції, яка відкрилася 18 січня 1919 року. Суттєвою проблемою на той час було припинення польсько-української війни, що розпочалась збройною інтервенцією польських військ проти Західноукраїнської Народної Республіки. Спеціально створена комісія у складі представників Франції, Італії, Англії та США на чолі з генералом Ботою в травні 1919 року працювала над умовами перемир'я між Україною та Польщею. Результатом роботи комісії став проект договору, який Польща відкинула, і справа була передана Раді чотирьох, утвореній під час засідань Паризької мирної конференції.

В історико-правовій літературі зустрічається думка про те, що в Парижі не усвідомлювали, що віддають один народ під владу іншого. Насправді це не так. Франція, говорилося зокрема, в доповідній записці делегації УНР до Міністерства закордонних справ УНР, мріє передати «роль Росії як противазі німецької мілітарної сили та як сторожі французьких інтересів на сході Польщі». Тобто, впливові політичні кола Франції не приховували своєї орієнтації на створення «Великої Польщі» за рахунок німецьких, білоруських та українських земель. Обіцянками територіальних прирощень вони намагалися залучити до союзу Польщу, Румунію, Чехословаччину. Ідея ж існування на території колишньої Російської імперії самостійних національних держав негативно пов'язувалася з дер-

жавними традиціями Франції як централізовано-бюрократичної держави.

Що ж стосується Англії, то вона практично до початку 1917 р. не цікавилась українським питанням і початково була мало знайома з політичним і економічним становищем України. США ставилися до УНР цілком негативно.

Отже, за підходами до проблеми незалежної України Антанта поділилась на дві групи держав: Англія, Італія, Японія, істотні інтереси яких не вимагали відбудови Росії, і Франція та США, метою яких було відновлення федеративної Росії. [1, с. 26]

Саме представники другої групи наполягали на передачі українських земель під владу Польщі. При цьому вони ігнорували виступи українських представників у західних країнах про природне право українського народу на політичне самовизначення.

18 червня 1919 року, після численних політичних заяв про прагнення Антанти справедливо вирішити українське питання, Рада міністрів Паризької конференції офіційно дозволила польському урядові застосувати усі наявні у нього збройні сили для окупації Східної Галичини до ріки Збруч. 25 червня цього ж року була схвалена остаточна редакція постанови Ради міністрів Паризької конференції з цього приводу і надіслана адресатам. Для заспокоєння світової громадськості і, перш за все українського народу, у постанові було відзначено, що у Східній Галичині встановлюється цивільне управління під мандатом Антанти, яка і має забезпечити - «наскільки це можливо» - автономію цієї території, політичні, релігійні й особисті свободи громадян. Передбачалося, що цей мандат буде діяти аж до моменту самовизначення населення Східної Галичини щодо її політичної незалежності». [3, с 80]

Це рішення Рада міністрів пізніше доповнила ще постановою від 11-го липня 1919 року такого змісту: «Польське державне правління буде уповноважене ввести в Східній Галичині цивільну управу після того, як буде укладено із союзними і заприязненими державами договір, якого постанови мають по змозі забезпечити автономію території і також політичні, релігійні та особисті свободи її населення. Цей договір спиратиметься на право самовизначення, що його виконають остаточно жителі Східної Галичини щодо своєї політичної приналежності; час, коли це право буде виконане, визна-

чений союзними та заприязненими державами, або органом, якому вони передадуть свої повноважності». Проти одної і другої постанови українська делегація внесла обґрунтований протест. [2, с. 108]

Отже, без відома і згоди українського народу, його повноважних органів влади одвічна українська земля була насильно загарбана поляками з обіцянками про автономію. Доля інших західноукраїнських земель теж була свавільно вирішена на користь загарбників. Польща одержала повноваження на окупацію всієї Галичини та введення цивільної адміністрації на цій території з умовою забезпечення автономії Галичини, політичної, релігійної та особистої свободи населення.

10 вересня 1919 року був підписаний Сен-Жерменський мирний договір між Австрією та країнами Антанти, який зафіксував визнання нових державних кордонів, що утворились після ліквідації Австро-Угорської імперії. Юридичною основою галицької проблеми була стаття 91-а Сен-Жерменського договору, де було сказано, що Австрія зрікається на користь союзних держав, тобто Антанти, всіх прав до територій, які перед тим належали до австро-угорської монархії і які залишилися поза кордонами самої Австрії.

20-го листопада 1919 року Верховна Рада на засіданні прийняла опрацьований комісією для польських справ проект статуту під назвою «Договір між Союзними державами і Польщею щодо Східної Галичини». Згідно з цим проектом Галичина мала стати окремою автономною країною, якою впродовж 25 років мала адмініструвати Польща на основі окремого мандату і під контролем Союзу Народів. [2, с. 108] Між польською республікою і Галичиною мав бути встановлений кордон, який не зовсім співпадав з етнографічним. Законодавчою установою мав стати крайовий сейм, а до його компетенції мали належати релігійні, освітні, фінансові й земельні справи, всі інші справи - до компетенції польського сейму. Шефом адміністрації мав бути губернатор, призначений головою польської держави. Польща отримала право представляти Галичину у міжнародних відносинах. У Львові мав існувати Найвищий Судовий Трибунал у Галичині. Істотною умовою проекту була заборона проводити в Галичині систематичну колонізацію. Через 25 років Рада Союзу Народів мала право продовжити цей статут або його змінити.

Щойно був затверджений Статут, а вже польський уряд, за підтримкою Франції, виступив проти 25 річного строку мандату, і 25 грудня Рада голів делегацій пішла на зустріч польським вимогам, знявши з Статуту строк мандату. [3, с 82]

18-го березня 1921 року в Ризі підписано мирний договір між Польщею та радянською Росією. За його умовами до Польщі відходили приблизно половина Білорусії з населенням близько 4 млн. осіб і вся Західна Україна (Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь та Західне Полісся) з населенням понад 10 млн. осіб (64% українці). Доля Галичини була вирішена Радою послів країн Антанти дещо пізніше. Такий східний кордон Польщі проіснував 18 років.

Договір містив 26 статей і вступав у силу з днем обміну ратифікаційними грамотами у Мінську 30-ого квітня 1921 р. В 1-ій статті договору на базі засад самовизначення народів обидва уряди визнали незалежність України та Білорусії і погодилися на визначення польсько-радянського кордону. У 2-ій статті обидві держави зобов'язувалися взаємно поважати їх суверенітет та не втручатися у внутрішні справи. В 3-ій статті РСФСР і УССР зрікалися будь-яких прав і претензій на українські землі, що опинилися на захід від встановленого кордону. Так само Польща зрікалася будь-яких прав і претензій на українські і білоруські землі на схід від встановленого кордону. Стаття 7-а забезпечувала рівноправність громадян польської, російської, білоруської та української національностей щодо національно-культурного розвитку.

Жодна зі сторін ні поляки, ні більшовики, не виконала цих зобов'язань. Безсумнівно, Ризький договір був великою поразкою української дипломатії. Деякі дослідники називають Ризький договір також Ризьким Андрусовом, бо Польща і Москва поділились українськими землями, як в Андрусові 1667 року. Міжнародна конференція в Генуї, яка відбулася весною 1922 р. і на якій з англійської ініціативи було порушено питання Галичини і навіть було внесено проект автономного статуту для неї, закінчилася невдачею. Українська народна рада, як представницький орган Східної Галичини та Буковини, 8 травня 1922 р. надіслала ноту Міжнародній конференції в Генуї, в якій знову й знову домагалася припинення винищення «національної більшості» у Східній Галичині, що становило загрозу миру у всій Європі, і вимагала відновлення

суверенітету. Під час обговорення ноти Ллойд Джордж наголошував знову, що «три чверті населення Східної Галичини є української народності і вони є того походження, мають ту саму мову, ту саму релігію, що мешканці України, а поляки держать цей край лише завдяки збройній силі», що «Польща окупує цей край проти волі населення». Однак жодного рішення на захист українського народу так і не було прийнято. [3, с. 83]

У лютому 1921 р. з англійською допомогою ця справа потрапила на порядок денний засідання Ради Ліги Націй в Парижі. У постанові Ради Ліги від 23 лютого вказувалося, що Польща є лише фактичним військовим окупантом Східної Галичини, яка лежить поза межами польських кордонів, і що її правове становище не регулюється існуючими міжнародними угодами та нормами. Посилаючись на Сен-Жерменський договір, Рада Ліги Націй вирішила передати справу Раді Послів Антанти. Таким чином, Ліга Націй підтримала українську точку зору на міжнародно-правовий статус Східної Галичини, відновила надії на сприятливе вирішення її долі великими державами. У вересні 1921р. Ліга Націй знову займалася цим питанням. Асамблея 27 вересня ухвалила постанову, в якій закликала Раду Ліги Націй звернути увагу Верховної Ради Антанти на необхідність якнайшвидшого визначення державно-правового статусу Східної Галичини. 2 жовтня Рада Ліги Націй ухвалила відповідну постанову.

Генеральна Асамблея Ліги Націй, що розглядала це питання 22 вересня 1922 р., теж не змінила статус Східної Галичини, а ухвалила постанову такого ж змісту, як і у вересні 1921 р. Рішення Ліги викликали в галичан певну довіру до цієї організації. У лютому 1923 р., напередодні рішення Ради Послів, керівництво ЗУНР обговорювало навіть ідею домогтися передачі справи польських кордонів Лізі Націй, де шанси на позитивне вирішення здавалися більшими.

Однак Рада Послів визнала 14 березня 1923 р. суверенні права Польщі на Східну Галичину. 15 лютого 1923 р. була надіслана польським Урядом нота Раді послів Антанти в Парижі щодо анексії Східної Галичини, а майже через місяць цією Радою було прийнято остаточне рішення, яке докорінно змінило її статус. Рада послів Антанти у постанові заявила: «Враховуючи те, що польський уряд звернувся 15 лютого 1923 р. до конференції послів з проханням,

щоб держави, представлені на конференції, використали своє право, враховуючи те, що Австрія відмовилася від прав на територію поза кордонами Австрії, враховуючи те, що Польща визнає, що в етнічних кордонах Східна Галичина потребує режиму автономії і, враховуючи те, що між Польщею і країнами Антанти існує договір від 28 червня 1919 р., яким підтверджені спеціальні гарантії для всіх жителів незалежно від раси, мови і релігії, враховуючи Ризький мир про кордони з Росією... Конференція послів вирішує визнати за Польщею всі права суверена на територіях, розташованих між вищезначеними кордонами й іншими кордонами польської території, з врахуванням положень Сен-Жерменського мирного договору відносно зобов'язань, які несуть держави, що одержали територію колишньої Австро-Угорської монархії». [3, с 84]

1. Веденєв Д. В. Українська делегація на мирній конференції в Парижі // *V, Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 4.-Київ, 1993. - С. 21-31.*
2. Витвицький С. Галичина в міжнародні політиці в 1914-1923 рр. // *Український історик. - Нью-Йорк - Київ, 1995.*
3. Карпенко О. Ю. Статус Східної Галичини у міжнародно-правових актах (1918-1923) // *Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 1. - Івано-Франківськ: Плай, 1998. -с. 73-87.*
4. Кобринська С. Б., Карпо В. Л. До передумов Ризького договору: боротьба УНР за міжнародно-правове визнання в умовах українсько-польського конфлікту // *Питання історії України. - Вип. 1. - Чернівці, 1997. - С. 182-190.*
5. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ століття: Проблеми польсько-українських стосунків. - Львів: видавництво ЛФУАДУ, 2000.
6. Кузутяк М. Українсько-польські стосунки 20-30-х років: від конфронтації до «нормалізації» // *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Івано-Франківськ: Плай, 1997. - С. 18-26.*
7. Шелухін С. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. - Прага: В-во «Нова Україна», 1926. - 40 с.
8. Chojnowski A. *Ukraina. - Warszawa: Trio, 1997.*

Prystash L.T. Political and legal status of Western Ukraine under Poland (1918-1939)

The article analyzes the political and legal status of Western Ukraine as part of Poland. The relations between political forces and the role of local government in Western Ukraine as part of Poland are analyzed.

Keywords: political and legal status, Western Ukraine, autonomy

